

Директорія УНР. Утворення УСРР. «Воєнний комунізм».

План

- 1.Доба Директорії
- 2.Політика «воєнного комунізму»
- 3.Створення СРСР. Україна в складі Радянського Союзу.

1.Прихід у грудні 1918 р. до влади Директорії започаткував нову добу у розвитку національно-демократичної революції - добу Директорії УНР.

Директорія була урядом соціалістичного спрямування. Прийшовши до влади, вона розгорнула активну державотворчу діяльність. Була, зокрема, відновлена назва держави УНР, визначені органи влади (вища влада належить Директорії, законодавча - Трудовому конгресу, виконавча - Раді народних міністрів, а на місцях - трудовим радам селян, робітників, трудової інтелігенції), ухвалено новий земельний закон про передачу поміщицької землі селянам без викупу. 22 січня 1919 р. проголошено Злуку УНР із ЗУНР. Землевласники і підприємці позбавлялися політичних, зокрема, виборчих прав.

З 21 по 29 січня 1919 р. працював Трудовий конгрес, який схвалив Акт Злуки, висловився за демократичний лад в Україні, визнав за Директорією право призначати членів Ради народних міністрів, видавати закони, які мали затверджуватися на сесії Трудового конгресу, доручив Директорії оборону України. В той же час, серед Директорії не було згоди щодо напрямків політичної діяльності. Її роздирали внутрішні протиріччя щодо напрямків політики. Це ускладнювалося суперництвом між В. Винниченком та С. Петлюрою і їхніми прибічниками. В. Винниченко наполягав на першочерговому вирішенні економічних проблем, С. Петлюра - на утворенні військових сил, адміністративного апарату. У зовнішній політиці В. Винниченко, В. Чехівський, М. Шаповал схилилися до союзу з більшовиками, інші на чолі з С. Петлюрою - до союзу з Антантою. Вплив останнього невпинно зростав, проте не скрізь. Умовним він був у військових структурах, що являли собою напівпартизанські загони. Вони добре воювали неподалік від місць проживання, а за несприятливої обстановки розпадалися. Саме тому Директорія мала на початку свого правління

100-тисячну армію, а наприкінці січня, перед здачею Києва більшовикам, - всього 21 тис. чоловік.

Непоследовною і нерішучою була внутрішня політика Директорії, яка полягала в наступному:

- видала закон про ліквідацію приватної власності на землю, але не поспішала

з його реалізацією;

- проти селян, які самостійно розв'язували земельні питання, здійснювалися каральні акції;

- обіцяла позбавити буржуазію виборчих прав, але залишила їй усі права;

- ліквідувавши гетьманський державний апарат, не змогла створити нового і т.д.

Директорія втрачала підтримку українського населення в той час, коли авторитет більшовиків зростає.

Ускладнилися стосунки і між партіями стосовно того, якою буде влада, - чи парламентською демократією, до чого прагнули помірковані соціалісти, чи різновидністю системи Рад, що було до вподоби лівим радикалам на чолі з В. Винниченком. Отже, відкритим залишалось питання: чому віддати пріоритет - соціалістичній революції чи національному визволенню?

Невдалою була зовнішня політика. Поразкою завершилися переговори Директорії про мир з Росією; не вдалося домовитися про підтримку з боку країн Антанти, які в грудні 1918 р. висадили свої війська на півдні України і надали підтримку білогвардійській армії Денікіна (білогвардійці і Антанта вороже ставилися до ідеї незалежності України і боролися за відновлення „єдиної і неділимої Росії“).

У військовому конфлікті, що виник між більшовиками і Директорією радянсько-більшовицькі війська мали чисельну перевагу, були краще організовані, ніж напівпартизанська армія С. Петлюри. На бік більшовиків перейшли загони Махна, „зелених“, Григор'єва.

Отже, 2 лютого 1919 р., через 1,5 місяці після приходу до влади, Директорія під тиском більшовицьких військ покинула Київ. За цих обставин, не отримавши допомоги від Франції, до якої Директорія звернулася за допомогою, В. Винниченко в середині лютого подав у відставку і виїхав за кордон. С. Петлюра продовжував боротьбу з більшовиками. Проте, вона виявилася малоефективною, оскільки Антанта підтримувала білогвардійську армію Денікіна, а не

Директорію. 6 березня війська Петлюри залишили Вінницю, потім резиденцію Директорії стала Жмеринка, а згодом - Проскурів.

У червні 1919 р. підконтрольна Директорії територія становила смугу завширшки 10-20 км - між поляками і більшовиками.

Тим часом наступ на Україну розгорнула білогвардійська армія Денікіна. Скориставшись цією обставиною, активізувала свої дії і армія УНР. На Правобережжі одночасно пішла в наступ 35-тисячна армія Петлюри та 50-тисячна Українська Галицька армія. Радянська влада в Україні знову впала. 30 серпня 1919 р. Київ зайняли війська Петлюри. Але вже наступного дня, під тиском білогвардійців, Директорія змушена була капітулювати і вивести війська з Києва.

Восени 1919 р. Директорія перейшла до партизанських форм боротьби.

Взимку 1919-1920 рр. її 5-тисячна армія здійснила похід деікінськими, а з поверненням більшовиків - радянськими тилами.

Так званий „зимовий похід” армії УНР стимулював український рух, її армію утримувало населення, сприймаючи її як свою армію, як захисника своїх інтересів.

Намагаючись врятувати українську справу, Директорія пішла на вимушений крок - переговори з Польщею, яка перебувала на порозі великої війни з Радянською Росією. 22 квітня 1920 р. було укладено Варшавську угоду, за якою Польща визнала УНР і обіцяла їй збройну допомогу. Позиція Петлюри викликала несприйняття в українських політичних колах, оскільки він заради продовження боротьби з більшовиками віддав під владу Польщі територію УНР, зокрема західні землі.

Війна, що розпочалася, йшла з перемінним успіхом:

- успішний наступ польсько-українських військ (6 травня 1920 р. взяли Київ);
- контрнаступ радянських військ (дійшли до Львова і Варшави, в липні 1920 р.
- в Східній Галичині був утворений Тимчасовий радянський уряд на чолі з В.Затонським);
- відступ радянської армії із Галичини.

Росія і Польща не були готові до затяжної війни і в жовтні 1920 р. уклали перемир'я. Це означало розрив Польщі з УНР. Українські війська (17 тис.)

продовжували війну самостійно, але після запеклих боїв з частинами Червоної армії змушені були відступити на окуповану поляками територію, де були роззброєні та інтерновані в польських таборах. Уряд УНР переїхав до Австрії. Такими були останні події українських національно-демократичної революції 1917-1920 рр. Боротьба за незалежність України, у тому числі пов'язана з участю в ній Директорії УНР, завершилися поразкою.

2.«Воєнний комунізм» - система надзвичайних заходів керування економікою, що проводилася більшовиками в 1918-1921 рр. (з 1919 р. - в Україні).

Метою політики «воєнного комунізму» були: побудова комунізму насильницькими методами, мобілізація ресурсів для боротьби з противниками радянської влади, підготовка до світової соціалістичної революції.

Політика «воєнного комунізму» містила в собі: одержавлення економіки, припинення товарно-грошових відносин, введення продрозкладки (примусове вилучення продовольства у селянства), загальної трудової повинності, введення зрівняльної оплати праці, мілітаризацію суспільства, скасування комунальних платежів, плати за проїзд в транспорті тощо.

У 1919 р. політика «воєнного комунізму» була введена в Україні.

4.2. Націоналізація промисловості. Держава намагалася взяти важелі керування пріоритетними галузями у свої руки. Була встановлена державна монополія на торгівлю найважливішими товарами - цукром, чаєм, сіллю, вугіллям, металом тощо. Приватні підприємства, які ще не були націоналізовані, повинні були дотримуватися цін, установлених Раднаркомом РСФРР. У 1920 р. були націоналізовані практично всі підприємства України.

4.3. Трудові відносини. Більшовики ввели загальну трудову повинність, трудову мобілізацію. Щоб змусити людей працювати, вони дорівняли робітників до солдатів в армії. Запроваджувалися мілітаризація праці, примусова праці «буржуазних елементів». У 1920 р. була створена Українська трудова армія.

4.4. Торгівля та фінанси. При «воєнному комунізмі» торгівля була заборонена, здійснювався прямий продуктообмін; скасовувалася оплата за паливо, житло, транспорт тощо; влада намагалася повністю скасувати гроші; вводилася карткова система розподілу товарів і продуктів.

4.5. Політика «воєнного комунізму» на селі. У ході здійснення політики «воєнного комунізму» заборонялася оренда, наймана праця, робилися спроби запровадити колективні форми господарства (комуни).

а) Продовольча диктатура. Більшовицький режим увів продовольчу диктатуру. Влада поклала обов'язки на селян у примусовому порядку здавати запаси зерна та інших сільськогосподарських товарів за державними (українськими) розцінками, а ринкова торгівля цими товарами заборонялась і розглядалась як спекулятивна. Така політика здобула назву «продовольча розкладка» - «продрозкладка». Це була фактична конфіскація товару в селян. Для вилучення продовольства створювалися спеціальні «продовольчі загони» (продзагони). У 1920 р. продрозкладка була поширена на овочі, м'ясо, молоко тощо.

б) Створення комнезамів. Для зміцнення свого режиму на селі більшовики створювали з найбільш бідних селян комітети незаможників (комнезами). Вони повинні були доповідати державним службовцям і членам продзагонів про те, хто із селян має запаси хліба і де їх ховають. У 1919 р. комнезами почали створюватися в українських селах.

Впровадження політики «воєнного комунізму» призвело до господарської розрухи, формування адміністративних методів управління, масового невдоволення населення. Уже в 1920-1921 рр. ця політика зазнала повного краху.

5. Політика більшовиків у 1920р. На початку 1920 р. радянська влада в Україні була встановлена втретє (вперше - 25 грудня 1917 р., вдруге - 6 січня 1919 р.). Більшовики створили надзвичайні органи влади-революційні комітети (ревкоми). Ще в грудні 1919 р. у Москві був створений Всеукраїнський революційний комітет (Всеукрревком), якому передавалася законодавча і виконавча влада. У лютому 1920 р. у зв'язку з виборами до Рад усіх рівнів Всеукрревком і ревкоми на місцях ліквідувалися, і всі владні повноваження переходили до Рад.

Вибори до Рад відбувалися під контролем більшовиків, тому вони одержали 80% місць у губернських виконкомах і 70% місць у повітових виконкомах.

У 1920 р. Кремль намагався створити враження про зміну своєї політики стосовно України:

- проголошувалося визнання незалежності УСРР;

- була дана обіцянка ширше враховувати інтереси середнього селянства, забезпечити добровільність у створенні комун.

На ділі проголошення цих «змін», особливо стосовно визнання незалежності України, мало демагогічний характер. У 1920 р. в Україні затвердилася політична диктатура КП(б)У в формі радянського режиму.

Більшовики продовжили політику «воєнного комунізму». До продзагонів було мобілізовано 15 тис. робітників. Влітку 1920 р. продрозкладку здійснювала 1-а Кінна армія С. Будьонного.

Значно поширилася націоналізація підприємств, фактично була згорнута приватна торгівля. Ліквідувалися поміщицькі господарства; створювалися радгоспи (їм було відведено понад 1 млн десятин землі) і комуні, куди селяни не бажали вступати. Відповідно до закону про землю від 5 лютого 1920 р.,

конфіскована поміщицька земля віддавалася працюючим селянам без викупу. Поміщиків не тільки позбавляли землі та інвентарю, але і виселяли разом із сім'ями з маєтків.

6. «Червоний терор». Становлення більшовицького режиму супроводжувалося посиленням «червоного терору». У 1919 р. була створена Всеукраїнська надзвичайна комісія (ВУНК), яку з квітня 1919 р. очолив М. Лацис. Створювалися «народні суди» й революційні трибунали, робітничо-селянська міліція.

Фізично знищувалися «класові вороги»: поміщики, капіталісти, офіцери царської армії, члени антирадянських партій, священники, представники інтелігенції, селяни та ін. Правові і моральні норми не бралися до уваги. Методами «червоного терору» були: військова блокада, захоплення заручників, кругова порука, виселення сімей, масові страти. Знищувалися як реальні супротивники більшовиків, так і випадкові люди. Особливо багато жертв було серед повстанців-махновців, селян півдня України.

Цього часу в Україні створювалася система примусових робіт і перші концтабори, через які в 1920-1921 рр. пройшли 25-30 тис. чоловік.

3. Україна й утворення СРСР

Під час громадянської війни на території колишньої Російської імперії утворилося шість радянських республік — Російська Федерація, Україна, Білорусія, Азербайджан, Вірменія, Грузія та дві народні республіки — Бухарська і Хорезмська. Республіки формально вважалися незалежними, але фактично ніякого суверенітету вони не мали і управлялися єдиним центром — Центральним комітетом Російської комуністичної партії більшовиків (ЦК РКП(б)). Залежність республік від московського центру прикривалася системою двосторонніх та багатосторонніх угод, яка отримала назву «договірної федерації».

Після громадянської війни постало питання про остаточне врегулювання відносин між республіками. Для цього була утворена спеціальна комісія на чолі з наркомом національностей Йосифом Сталіним. (У квітні 1922 р. Сталін зайняв посаду Генерального Секретаря ЦК РКП(б)). Комісія розробила так званий «план автономізації», який передбачав включення республік на правах автономій до складу Російської федерації.

В Україні з критикою цього плану активно виступили голова уряду Х.Раковський та нарком внутрішніх справ М. Скрипник. На відміну від них, перший секретар Центрального комітету комуністичної партії більшовиків України (ЦК КП(б)У) Д. Манільський підтримав Сталіна. Протистояння зі Сталіним дорого коштувало Х. Раковському: 1923 р. його було замінено на посаді голови уряду УСРР Власом Чубарем, а 1936 р. — репресовано,

В. Ленін відкинув сталінський план і розробив власний, за яким усі республіки, включаючи Російську Федерацію, на рівних правах входили до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік, зберігаючи за собою право вільного виходу. Таким чином, утворювалася нова федеративна держава, у якій поряд з республіканськими передбачалося формування союзних органів влади. На основі ленінського плану I з'їзд рад СРСР 30 грудня 1922 р. прийняв рішення про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). До його складу ввійшли Російська Федерація, Українська СРР, Білоруська СРР, Закавказька Федерація (Грузія, Вірменія, Азербайджан). У документах, покладених в основу СРСР (Декларація і Договір), права центру превалювали над правами республік. Так, із 29 пунктів Союзного договору лише один стосувався прав республік. Формально кожна республіка мала право виходу зі складу СРСР, зле механізму такого виходу не було розроблено.

Юридичне оформлення СРСР остаточно завершилося в 1924 р., коли була прийнята Конституція СРСР, яка позбавила союзні республіки права на зовнішню політику і торгівлю, прийняття власних рішень щодо розвитку транспорту, зв'язку, оборонної промисловості. Повноваження республік обмежувалися сільським господарством, внутрішніми справами, охороною здоров'я, соціальним забезпеченням. Але і ці повноваження зводилися нанівець керівництвом РКП(б), яке визначало внутрішню : зовнішню політику в цілому і кожної республіки зокрема.

ІХ Всеукраїнський з'їзд рад (травень 1925 р.) затвердив зміни в Конституції УСРР, законодавчо закріпивши входження республіки до складу СРСР.

Формально СРСР був федерацією, але фактично — унітарною централізованою державою. Україна втратила рештки державного суверенітету й перетворилася на звичайну адміністративну одиницю СРСР.

Питання

1. Назвіть основні причини поразки Директорії.
2. Поясніть суть політики воєнного комунізму.
3. Які повноваження мала УСРР у складі СРСР.

Література

4. Лановик Б.Д., Лазарович М.В. Історія України: Навч. Посіб. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання - Прес, 2003.
5. Світлична В.В. Іст. Укр.: навч. пос. для студ. неіст. спец. нищ. закл. осв. 2-ге вид., випр. і доп. - К.: Даравела", Л.: „Новий Світ", „Магнолія полюс", 2003.
6. Чайковський А.С., Шевченко П.Ф. Історія України: Посібник для старшокласників та абітурієнтів. -К.: А.С.К., 1999.